

Макаренко С. О. Исторический генезис правового статуса гражданского общества: от Аристотеля к Кистяковскому.

Анализируется природа и сущность гражданского общества, его понимания в политолого-правовых разведках от античности к украинским мыслителям XIX-XX века.

Ключевые слова: человек, политика, свобода, гражданское общество, демократия.

Makarenko S. O. Historical genesis of legal status of civil society: from Aristotle to Kistyakovskomu.

Nature and essence of civil society is analysed, his understandings in politologo-pravovikh secret services from antiquity to the Ukrainian thinkers of XIX-XX of age.

Keywords: persons, politician, freedom, civil society, democracy.

Токарчук О. В.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ С. ШЕЛУХІНА В ЕМІГРАЦІЇ

Емігранти намагалися консолідувати українську еміграцію в єдиний орган, який здатен був би гідно представити інтереси українського народу. С. Шелухін завжди велику увагу приділяв державотворчій діяльності, в тому числі, будучи в еміграції. Правник за допомогою видавання наукових праць, через прийняття участі в різних міжнародних, слов'янських і чехословацьких конгресах та конференціях слугував інтересам українського народу.

Ключові слова: С. Шелухін, український народ, суверенна держава, еміграція, державницька діяльність.

Документальні зібрання української еміграції є надзвичайно цінним джерелом не тільки для вивчення її діяльності, а й для дослідження подій Першої світової війни, державотворчих процесів в Україні періоду визвольних змагань 1917–1920 рр., окремих аспектів військової, культурної, церковної історії, а також життя, наукової та творчої спадщини багатьох громадсько-політичних, військових, церковних і культурних діячів України першої половини XX ст. (М. Грушевського, С. Петлюри, Д. Дорошенка, В. Винниченка, В. Липинського, О. Лотоцького, А. Шептицького, І. Огієнка, І. Горбачевського, Д. Антоновича, С. Русової, М. Шаповала, С. Шелухіна, Н. Полонської-Василенко, В. Петріва та ін.) [4, с. 196].

У час революції С. Шелухін був генеральним суддею УНР, міністром юстиції, сенатором Української держави, головою делегації, що вела перемовини з радянською Росією, а водночас працював над дослідженням українського минулого, розв'язував важливі правові питання, висловлював професійну думку з актуальних політичних справ на сторінках українських газет та журналів. Цю працю продовжував і в еміграції.

4 січня 1921 р. у Відні відбулося установче зібрання Всеукраїнської Національної Ради (далі – ВНР), у якому взяли участь наддніпрянські (соціалісти-революціонери, соціалісти самостійники, соціалісти-федералісти, народні республіканці і народна партія) і західноукраїнські партії (народно-трудова, радикальна, селянсько-

радикальна), а також представники Буковини, Ліги віднови України й Українського жіночого союзу у Відні. Головою установчих зборів обрано генерала О. Грекова, а секретарями – Г. Микитея і Ф. Слюсаренка [13, с. 239]. Після довготривалого обговорення на зборах було вибрано Президію ВНР у такому складі: голова – С. Шелухін, перші заступники – Р. Перфецький (народно-трудова партія), Б. Бич (представник Кубані), генерал О. Греков; секретар – М. Залізник (соціаліст-революціонер). Також обрано виконавчий комітет у кількості 10 осіб [3, с. 228]. Повний склад ВНР становив 75 осіб (45 представників мала Наддніпрянщина, 18 – Західна Україна, 7 – Кубань; 5 – не територіальні організації: Ліга віднови України, Український жіночий союз). 1 лютого 1921 р. розпочала роботу перша сесія загальних зборів ВНР в “Учительському домі” у Відні. Її відкрив обраний президентом С. Шелухін, який коротко охарактеризував внутрішнє й міжнародне становище України. Він підкреслив, що “у ВНР наступила консолідація українських партій”. Цього ж дня члени ВНР заслухали реферати С. Шелухіна і С. Дністрянського про міжнародне становище України. Обидва реферати докладно окреслили вплив ставлення європейських чинників на розв’язання українського питання. Реферат С. Шелухіна висвітлював позицію наддніпрянських політичних партій, а реферат С. Дністрянського – західноукраїнських [5, с. 154]. Дискусія щодо них тривала 2-4 дні, 12 лютого на засіданнях сесії, а також на нарадах територіальних груп. Незважаючи на гострий характер, ВНР 12 лютого 1921 р. все ж ухвалила постанови, у яких вважала ідеалом українського народу з’єднання всіх українських земель в одну суверенну соборну державу, розуміючи соборність як спілку держав на певних державно-правничих умовах. Оцінюючи міжнародне становище та місце українського питання, вона підкреслювала, що “непевний стан речей на Сході Європи, який може перенестись і на цілу Європу, є наслідком дотеперішньої хибної політики держав Антанти та споневірення ними в ряді випадків принципу самоозначення і національної єдності народів”. Крім цього, засуджувалася політика польського уряду щодо українських земель, Варшавський договір 1920 р. оцінювався як такий, що суперечить українським національним інтересам [12, с. 251].

У цей час більшість української “петлюрівської” еміграції скупчилася в Тарнові, який став місцем осідку уряду УНР в еміграції, де й утворено Раду республік. Голова ВНР С. Шелухін загалом позитивно оцінив утворення Ради республік, сподіваючись на співпрацю: “В Тарнові, теж за межами української землі, засновується інший центр. І ми вітаємо його, як вітаємо всяке українське об’єднання. Правда, наш центр в кращій становищі, бо ми можемо зовсім вільно й незалежно висказувати свої думки. Але із-за цього не хочемо з тарнівським центром ворогувати. Совість наша чиста і руки наші чисті. Не претендуємо на жодні функції влади, тільки на координацію всіх нервів і органів українського мозку, зведених під один знаменник української державности. Може під цим гаслом прийдуть до нас згодом і люде з тарнівського центра...” [1, с. 118].

ВНР відправила до Версальської мирної конференції меморандум на ім’я президента Вільсона, автором якого став С. Шелухін, у якому доводилися історично-правові підстави самостійності України. У тексті меморандуму зверталася увага на факт зречення від влади російського царя Миколи II, протекцію якого Україна

визнавала над собою у 1654 р.

28 серпня 1921 р. С.Шелухін став головою організації Українського товариства Ліги Націй (УТЛН) у Відні, яке було покликане підтримувати її діяльність та реформувати в таку організацію, яка б змогла забезпечити свободу і рівність усім народам. “Для внутрішнього миру в державах і міжнародного миру меж державами необхідно скасувати дипломатію грубої сили і замінити її дипломатією права. Одночасно з цим для миру внутрі держав і меж державами, – зазначав С. Шелухін, цитуючи Л. Буржуа, – потрібні умови соціального миру. Не існує гармонії без ладу, немає доброго ладу без миру, немає миру без свободи, немає свободи без права і справедливості, необхідно керуватися вимогами моралі і потрібні гарантії, для всіх права повинні бути рівними і обов’язки взаємними. Не треба поділу на великі й малі держави, а всі мусять бути рівними в правах і виконаннях обов’язків” [7, арк. 2]. УТЛН під керівництвом С. Шелухіна вело досить активну діяльність, організовувало широку мережу філій, зокрема намагалося звернути увагу на українців, що перебували за межами більшовицько-московської окупації.

У цей період С. Шелухін виявляє себе і як активний політик, і як науковець. У його свідомості ще більше зміцнилися самостійницькі погляди, ідея незалежності України залишається головним змістом і метою діяльності. С. Шелухін не втрачає надії на відновлення української державності і спонукає до активізації політичної діяльності емігрантські кола. Із листування з Д. Дорошенком з’ясовано наскільки С.Шелухін був неприємно вражений зізнанням останнього, що політичні ідеї стали для нього на другому плані після справ академічних: “...стараюсь ніякій політиці в рамках академічних не піддаватись, і для мене політична приналежність моїх колег не грає ніякої ролі” [12, с. 251].

Ознайомившись із офіційними документами французькою та англійською мовами в справі прийняття України до Ліги Націй, будучи добре обізнаним у цій справі, С. Шелухін вказував, що Україна з державно-правового боку була представлена перед міжнародним трибуналом “в такім фальшивім світлі, яке вже само собою касувало можливість задоволення інтересів”.

Ліга Націй мала свою юридичну комісію, яка під головуванням французького професора розглядала справу прийняття до її членів передусім з державно-правового боку. “Очевидно, – констатував політик, – як характер української справи, так і ся умова вимагали, щоб з боку України виступили б особи, які добре знали б українське державне право з його історією, вміли б освітлити перед науково-солідними і авторитетними членами колегії правників українське питання з державно-правного боку по всіх елементах державності і були б в силах подати солідну аргументацію” [7, арк. 23]. З офіційних документів Ліги Націй поставало, що в Україні відсутні потрібні фахівці, як зазначав С. Шелухін, водночас підкреслюючи, що в державі насправді їх було достатньо. Аналізуючи меморандум, правник пише, що в ньому не було відтворено факти, як українська держава виникла і утворилася шляхом натурального розвитку її в історичному і правовому процесі. Ознайомившись докладно з листуванням і нотами, С. Шелухін дійшов висновку, що самі уповноважені УНР недоцільно і без належної критики підібрали документи, недостатньо брали до уваги українську законну державно-правову термінологію, чим, за словами політика,

утворили велику плутанину і “не звернули увагу на те, що справа вимагала од них найперше всього виразного пояснення, що саме уявляють собою елементи української державності: влада, народ і територія, без яких держави не існує” [7, арк. 23].

“Чому одні пишуть УНР, а другі УР? Коли саме і яким законом утворено Президента Директорії, Президента Української Республіки і разом самодержавця Української Держави? Коли саме, де, по якому закону і яким зібранням поставлено Петлюру на Президента і Верховну владу в одній особі?” [9, с. 445]. Якщо б членам української делегації поставили кілька таких правових питань, то вони опинилися б, на думку правника, на роздоріжжі від невизначеності.

С. Шелухін готував документи на захист українських інтересів на міжнародній арені: звіт про сучасне становище, законодавчі акти проголошення незалежності, заяви про визнання України іншими державами. Проте підкомісія, яка розглядала це питання, дуже мало розумілася на проблемах України і 25 листопада 1920 р. винесла негативне рішення [11, с. 51].

Про постанову, яку винесла комісія, С. Шелухін відгукувався як про неповагу до права, образу національної честі і руйнування людської гідності. Комісія у своєму рішенні керувалася не правом, а принципами примітивізму і тому вирішувала так, як диктувала груба сила. Ліга Націй, підкреслював учений, має своїм завданням охорону права, а не нищення його, творення миру, а не насильства, що руйнує можливості миру.

У Відні 9 січня 1923 р. відбулися установчі збори Ліги української культури. Фундатори товариства прийняли статут Ліги, а на наступних зборах 12 січня обрали управління у складі: сенатор С. Шелухін – голова, П. Кашинський – заступник голови, П. Сулятинський – секретар, К. Чайка – скарбник, М. Кушнір – член управління. Ліга української культури мала на меті всіма способами служити культурному розвитку і культурним інтересам української нації на всіх землях, де проживають українці. Для досягнення цієї мети Ліга влаштовувала читання рефератів з питань української культури, збирала, опрацьовувала й перераховувала різні матеріали, які стосувалися українського життя, такі, як, наприклад, листи, дописи, статистичні відомості, карти, фотографії та інші предмети, які розкривали б картину українства щодо його духовної чи матеріальної культури. Ліга проводила свою роботу завдяки пожертвуванням. Деякі завдання, поставлені статутом Ліги української культури, залишилися так і не здійсненими, наприклад, щодо читань рефератів, то в протоколах управління товариства згадується лише реферат С. Шелухіна про гетьмана Сагайдачного [2, с. 28].

Українські вчені-емігранти у вирішенні питання утворення Київської Русі опинилися в межах відомої полеміки між “норманістами” й “антинорманістами”. До норманістів пристала значна більшість істориків української еміграції: С. Томашівський, В. Липинський, Д. Дорошенко, В. Щербаківський та ін. Великий інтерес в еміграції викликала праця історика-правознавця С. Шелухіна “Звідкіля походить Русь – теорія кельтського походження Київської Русі” (1929), у якій уперше була подана концепція походження Київської Русі з півдня нинішньої Франції, а саме з Галії [10, с. 10].

Празький осередок *української радикально-демократичної партії (УРДП)* не був численним на відміну від, наприклад, варшавського чи паризького осередку, проте

зумів вибороти певну організаційну структуру і зберегти себе (хоча й умовно) як партійну еміграційну одиницю. На початку 1924 року він нараховував у своєму складі 17 осіб та 20 осіб у складі Подебрадської філії, тоді як на червень 1925 року організація УРДП збільшилася до 49 осіб. Прихильником цієї політичної платформи був С. Шелухін [6, с. 258].

Перебуваючи в емігрантському середовищі, С. Шелухін продовжував активно займатися державотворчою діяльністю і реалізовувати себе в громадсько-політичній роботі. Громадська та державотворча діяльність С. Шелухіна не втратила своєї актуальності і нині, особливо коли все частіше спостерігаються передвиборча боротьба, парламентські чвари, урядові прорахунки, які закінчуються певним розчаруванням для населення. Варто зважити на твердження С. Шелухіна, який зазначив: “Україна не знала жодної інтервенції, яка б служила інтересам українського народу і за яку він згодом не розплачувався” [8].

Використані джерела:

1. Назарук О. Всеукраїнська Національна Рада і Рада Республіки / О. Назарук // Воля. – 1921. – Т. 1., Ч. 3. – С. 118.
2. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 / С. Наріжний. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1999. – 272 с.
3. Нотатки А. Жука про Всеукраїнську Національну раду // Молода нація: Альманах. – 2002. – № 2. – С. 228-230.
4. Палієнко М. Архіви української еміграції в радянських спецховищах (переміщення, опрацювання, використання) / М. Палієнко // Український історичний журнал / Національна академія наук України. Інститут історії України. Інститут політичних та етнонаціональних досліджень. – № 1 (466). – К., 2006. – С. 196-212.
5. Соляр І. Я. Всеукраїнська національна рада і рада республіки у 1921 р.: проблема взаємин / І. Я. Соляр // Тези Всеукраїнської наукової конференції “Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя акту злуки)”. – Київ, 2009. – С. 149-158.
6. Стрілець В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кін. XIX ст. – 1939 р.): монографія / В. В. Стрілець. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 325 с.
7. ЦДАВО України, Ф. 3695. Особистий фонд члена Центральної ради, сенатора і професора Сергія Павловича Шелухіна, Оп.1., Спр. 78. Документи про роботу Ліги Націй, 234 арк.
8. Шелухин С. Проти інтервенції / С. Шелухин // Діло. – 1928. – 26 серпня.
9. Шелухін С. Україна перед Лігою Націй / С. Шелухін // Воля. – Відень, 1921. – Т. 1. – С. 443-446.
10. Шостак М. Утворення Київської Русі: українська історіографія (XX – початок XXI ст.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: спеціальність 07.00.06 / М. Шостак. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 20 с.
11. Яблонський В. Зовнішньополітична орієнтація Директорії УНР / В. Яблонський // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія історія, економіка, філософія. – К.: 2001. – Вип. 5. – С. 43-55.
12. Яцишина О. З діяльності С. П. Шелухіна в еміграції / О. Яцишина // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія”. – К.: КНЛУ, 2002. – Вип. 6. – С. 249-256.
13. Яцишина О. Сергій Шелухін: з історії життя та діяльності / О. Яцишина // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія”. – К.: КНЛУ, 1999. – Вип. 3. – С. 233-241.

Токарчук О. В. Некоторые вопросы государственно-созидательной деятельности С. Шелухина в эмиграции.

Эмигранты пытались консолидировать украинскую эмиграцию в единый орган, который способен был бы достойно представить интересы украинского народа. С. Шелухин всегда большое внимание уделял государственно-созидательной деятельности, в том числе, находясь в эмиграции. Законодатель, издавая научные труды, принимая участие в разных международных, славянских и чехословацких конгрессах и конференциях служил интересам украинского народа.

Ключевые слова:

Tokarchuk O. V. Some questions of state-creative activity of S. Sheluhina in emigration.

Emigrants tried to consolidate Ukrainian emigration in a single organ that was able deservingly to be of interest the Ukrainian people. S. Sheluhin always spared large attention to state-creative activity, including, being in emigration. Legislator, publishing scientific works, taking part in different international, slavic and czechoslovak congresses and conferences served to interests of the Ukrainian people.

**Цимбал В. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**РАДЯНСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ АПАРАТ
ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1917–1920 РР.**

У статті розглянуто деякі історико-правові аспекти організації та діяльності державного фінансового апарату, а також нормативно-правові засади формування та реалізації державної фінансово-економічної політики на території України протягом періоду революційних перетворень 1917–1920 рр.

Ключові слова: Українська соціалістична радянська республіка (УСРР), Російська радянська федеративна соціалістична республіка (РРФСР), Народний комісаріат фінансів (Наркомфін, НКФ), Вища рада народного господарства (ВРНГ, Раднаргосп), Всеросійський центральний виконавчий комітет (ВЦВК), Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), фінансова політика, націоналізація.

З'ясування стану, повноти та достовірності вивчення історії становлення й функціонування радянської влади в Україні дає підстави стверджувати, що попри досить ґрунтовне вивчення вітчизняними та зарубіжними вченими різноманітних аспектів становлення радянської влади в Україні (Б. І. Андрусин, Б. М. Бабій, В. І. Корецький, С. В. Кульчицький, Ю. І. Терещенко, Б. І. Усенко, А. Є. Шевченко та ін.), комплексне дослідження процесу її фінансової діяльності не здійснювалося, а відтак становить значний науковий інтерес, оскільки аналіз зазначеної теми дає змогу відповісти на низку питань історії радянської доби, серед яких одним з найактуальніших залишається визначення природи радянської державності та права.

Завданням статті є дослідження діяльності фінансового апарату УСРР та вплив такої діяльності на соціально-економічну ситуацію в країні, визначення її ролі в процесі становлення радянської державності на території України.

Спрямованість фінансової політики більшовиків на першому етапі революції